

20 JUNI 2020

Aantal woorden: 8962.BA-eindscriptie 7.5 ECTS.

Figuur 1: 'Luns: "... Voedsel is volmaakt overbodig ...!'" 19 januari 1970 vervaardigd, geplaatst in de Volkskrant. Auteur: Komitee Zuidelijk Afrika (Amsterdam).

DE BIAFRA-CRISIS EN DE PERCEPTIE VAN DE DERDE WERELD

HET VERANDERENDE NEDERLANDSE BEELD OVER EEN
VERONDERSTELDE HUMANITAIRE VERANTWOORDELIJKHEID

PAULINEMICOLA VON FÜRSTENRECHT

Studentnummer: 5643961

Begeleider: P.A.M. Malcontent

SAMENVATTING

In deze scriptie wordt het verband tussen de Biafra-crisis en de ontwikkeling van het beeld van de Derde Wereld in Nederland onderzocht. Medio 1968 werden de voorpagina's van westerse kranten gevuld met foto's van uithongerende kinderen in de Nigeriaanse burgeroorlog. Deze confrontatie met het lijden van de Derde Wereld leidde tot een grote publieke betrokkenheid en riep de vraag op hoe de Nederlandse regering juist kon handelen. Er bestond veel verontwaardiging en er werden verwijten gemaakt jegens zowel te veel als te weinig ingrijpen. Deze scriptie onderzoekt de veranderende, en soms tegenstrijdige, overtuigingen aan de hand van de volgende onderzoeksvraag: 'In hoeverre heeft de Biafra-crisis de perceptie van de Nederlandse samenleving en de Tweede Kamer over een veronderstelde humanitaire verantwoordelijkheid ten opzichte van de Derde Wereld beïnvloed?' In Hoofdstuk 1 wordt aan de hand van secundaire literatuur geanalyseerd hoe de perceptie van de Nederlandse samenleving en de Tweede Kamer vóór de Biafra-crisis was, onder andere met betrekking tot de voormalige koloniën en Vietnam. In Hoofdstuk 2 wordt de publieke opinie gemeten aan de hand van foto's en spotprenten uit kranten. Ook wordt het Biafra-debat in de Tweede Kamer in december 1969 geanalyseerd.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	3
1. Toenemende Betrokkenheid	
- Een "Zedelijke" Roeping	7
- Trauma van Dekolonisatie	9
- Naïef Optimisme	10
- Verdeeldheid over Vietnam	11
2. Neokoloniale Nabijheid	
- Een Verloren Toekomst	14
- Onbegrijpelijk Leed	16
- Een Povere Nota	17
- Een Verplichting aan Medemensen	18
- Onbegrijpelijk Beleid	22
Conclusie	28
Bijlagen:	
- A: Overzicht van de gebruikte foto's – <i>Biafraans leed</i>	30
- B: Overzicht van de gebruikte foto's – <i>demonstraties</i>	35
- C: Overzicht van de gebruikte spotprenten	37
Literatuurlijst	43

INLEIDING

After the revolt of May '68 burst on to their black and white TV screens, the French public soon saw other, more frightening images. For the first time, television broadcasted scenes of children dying from hunger in remote corners of the world.

These doctors, or 'Biafrans', as they were known, began to lay the foundations for a new and questioning form of humanitarianism that would ignore political or religious boundaries and prioritise the welfare of those suffering.

MSF was created on the belief that all people have the right to medical care regardless of gender, race, religion, creed or political affiliation, and that the needs of these people outweigh respect for national boundaries.¹

Aldus, Médecins Sans Frontières (MSF), oftewel Artsen Zonder Grenzen, over zijn oprichting. Volgens het MSF was het zichtbaar worden van het menselijk lijden gedurende de “Biafra-crisis” doorslaggevend voor het veranderen van het bestaande verantwoordelijkheidsgevoel en de wenselijkheid van humanitair ingrijpen. Neutraliteit en “voorzichtige diplomatiek” was niet langer geoorloofd: ook nationale grenzen mochten geen reden zijn voor het nalaten van het waarborgen van de veiligheid en gezondheid van mensen.

De directe aanleiding voor deze verandering, de Nigeriaanse burgeroorlog, begon op 30 mei 1967. Het oostelijke gedeelte van Nigeria zag zich uit gevaar voor genocide gedwongen zich af te scheiden van de federale overheid. De federale Nigeriaanse overheid onderdrukte deze poging tot secessie met een blokkade van de gehele regio. Het inzetten van hongerswapen maakte diepe indruk op de westerse wereld. Tot de capitulatie van Biafra op 17 januari 1970 werden voorpagina's van kranten wereldwijd gevuld met foto's van “Biafraantjes,” uitgemergelde kinderen met uitstekende botten en buiken die opgezet waren als gevolg van langdurig eiwittekort.²

De “ontdekking van,” en “confrontatie met” het lijden van kinderen in de Derde Wereld leidde tot enorme inspanningen onder de westerse bevolking om te helpen: de

¹ Médecins Sans Frontières International, 'Founding of MSF', (versie 7 januari 2020), <https://www.msf.org.uk/founding-msf> (3 juni 2020).

² Zie Bijlage A, Figuur 5 (Nieuwsblad van het Noorden, 10 juni 1968) en Figuur 6 (De Volkskrant, 14 september 1968) als voorbeeld.

grootschalige media-aandacht ging gepaard met de oprichting van Biafra-commissies, demonstraties, debatten en geldinzamelingsacties. De beleefde urgentie blijkt uit het gegeven dat veel brieven werden gericht aan de VN met het verwijt dat het westen slechts toekeek:

Calls on the British and other governments to abandon the attitude not to “interfere in politics, in domestic matters of nation states, [or] infringe their sovereignty” became ubiquitous. Few wanted to contend themselves “with totally inadequate gestures [. . .] whilst we wait and watch this ghostly tragedy being enacted on our TV screens,” in the words of Oxfam’s General Secretary H. Leslie Kirkley.³

Vanuit de westerse samenlevingen bestond dus een groot verwijt gericht aan hun regeringen: hun ingrijpen zou inadequaat zijn. De wens bestond tot verdergaande inmenging in buitenlandse politiek.

Opmerkelijk genoeg is Biafra - buiten Nigeria - nauwelijks onderdeel van de historiografie, niet in de internationale geschiedenis van de twintigste eeuw, noch in narratieven van de Jaren '60 en '70 - de jaren die worden gezien als startpunt van de internationale opmars van de mensenrechten gecombineerd met een grotere belangstelling voor de Derde Wereld.⁴ Lasse Heerten, die het boek *The Biafran War and Postcolonial Humanitarianism: Spectacles of Suffering* schreef, betreurt dat ‘Biafra has become, at best, a footnote.’⁵ Het ontbreekt ook in de historiografie van de mensenrechtengeschiedenis. Zo noemt Moyn, in zijn betoog dat mensenrechten een product zouden zijn van de late twintigste eeuw, Biafra terloops *eenmaal*, wanneer hij stelt dat dergelijke humanitaire crisissen geen doorslaggevende impact hebben gehad: “(they did) not spark the creation of the international human rights movement.”⁶ Heerten weerlegt dit aan de hand van een analyse van de iconografie van Biafra. Aangezien de internationalisering van afgelegen conflicten afhankelijk is van beeldmateriaal, en de opkomst en verspreiding van de televisie en foto’s ook precies samenvalt met “de ontdekking van de Derde Wereld” in het westen, is het opvallend dat eerder nauwelijks aandacht is besteed aan de

³ Lasse Heerten, *The Biafran War and postcolonial humanitarianism: spectacles of suffering* (Cambridge 2017) Cambridge EBA ebooks Complete Collection, 115.

⁴ Heerten, 10. In de bestaande historiografie van Biafra ligt de nadruk ten tijde van de burgeroorlog op de wrijving tussen het principe van non-interventie en het principe van zelfbeschikking van een volk, zie: Nayar (1975), Ijalaye (1971), Nixon (1972), Diamond (2007), Simpson (2014). Het dient ook als schoolvoorbeeld van de inefficiëntie van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (O.A.U.) om te handelen in conflicten. De O.A.E. kwam niet verder dan gedurende het gehele conflict te benadrukken dat het om een intern Nigeriaans geschil ging dat binnen Afrikaanse kringen opgelost moest worden, bijvoorbeeld: Iqbal (1973), Harshe (1988), Cowell (2013). Verder wordt er de laatste jaren veel geschreven over Biafra en de kwestie van genocide, zie: Korieh (2013), Smith (2014), McNeil (2014), Desgrandchamps (2014), Anthony (2014), Heertens en Moses (2014).

⁵ Heerten, 10.

⁶ Heerten, 6.

visuele geschiedenissen.⁷ Heerten legt uit hoe de pijn van de niet-westerse kinderen de rol van de redder toeschrijft aan westerse samenlevingen.

Deze scriptie onderzoekt het verband tussen de Biafra-crisis en de ontwikkeling van het beeld van de Derde Wereld in Nederland. De hoofdvraag van deze scriptie luidt: In hoeverre heeft de Biafra-crisis de perceptie van de Nederlandse samenleving en de Tweede Kamer over een veronderstelde humanitaire verantwoordelijkheid ten opzichte van de Derde Wereld beïnvloed?

Het vult hiermee het gat aan dat hierover nog bestaat in de Nederlandse onderzoekswereld over de Derde Wereld.⁸ De aandacht voor de Derde Wereld, een begrip dat door demograaf Alfred Sauvy werd geïntroduceerd in 1952 in Frankrijk, nam in rap tempo toe met de opkomst en verspreiding van de televisie. Tot de jaren 90, waarna de term Derde Wereld aan conceptuele betekenis verloor, typeerde het de volgende drie samenvallende categorieën: ‘niet-gebonden landen tijdens de Koude Oorlog tussen Oost en West, ontwikkelingslanden die ook in economisch opzicht veelal een ‘derde weg’ tussen kapitalisme en communisme nastreefden, en conflictgebieden waar vrijwel alle oorlogen en burgeroorlogen na 1945 werden uitgevochten.’⁹ Hoewel deze gebieden in de niet-westerse wereld natuurlijk al bestonden voor het de naam Derde Wereld kreeg, vormde het munten van deze term een duidelijk nieuw conceptueel begin: een revolutionaire belofte deed zijn intrede met de analogie van de Derde Stand tijdens de Franse Revolutie. In de context van de dekolonisatie en de Koude Oorlog vormden de niet-gebonden landen een alternatief dat niet alleen de Afrikaanse en Aziatische landen zelf zou emanciperen, maar potentieel voor de hele wereld een nieuwe weg zou kunnen creëren.¹⁰

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden analyseer ik in Hoofdstuk 1 de volgende deelvraag: Hoe was de perceptie van de Nederlandse samenleving en Tweede Kamer ten opzichte van de Derde Wereld vóór de Biafra-crisis? Uit de bestaande literatuur blijkt dat de dekolonisatie van Indonesië direct invloed had op het begin van de Nederlandse ontwikkelingshulp. Dit was zowel in de vorm van postkoloniale schuldgevoelens als in de vorm

⁷ Heerten, 9-10: Zo publiceerde de Franse theoreticus Guy Débord in 1967 zijn analyse van de “society of the spectacle”: “The spectacle is more than a collection of images: “it is a social relationship between people that is mediated by images.

⁸ Enkele werken die dit wel tot onderwerp van studie hebben gemaakt zijn Maarten *Kuitenbrouwer's De Ontdekking van de Derde Wereld: beeldvorming en beleid in Nederland, 1950-1990* (1994), Rimco van der Maar' *Welterusten mijnheer de president: Nederland en de Vietnamoorlog 1965-1973* (2007) en Hans Beerends' *Tegen de draad in: een beknopte geschiedenis van de (derde)wereldbeweging* (2014). Echter, de Biafra-crisis wordt hierin slechts terloops genoemd, nergens wordt het daadwerkelijk geanalyseerd.

⁹ Maarten Kuitenbrouwer, *De ontdekking van de derde wereld: beeldvorming en beleid in Nederland, 1950-1990* (Den Haag 1994), 1-2.

¹⁰ Kuitenbrouwer, 5.

van een overgebleven postkoloniaal sentiment wat de noodzaak tot ethische politiek benadrukte.¹¹

In Hoofdstuk 2 wordt de volgende deelvraag beantwoord: Hoe bracht de Biafra-crisis de Derde Wereld in beeld in Nederland? De publieke opinie meet ik aan de hand van een analyse van foto's, spotprenten en het Biafra-debat in de Tweede Kamer in december 1969. In de analyse van foto's en spotprenten leg ik mij met name toe op de wisselwerking met hun onderschriften, die de foto's grotendeels framing bieden en daarmee de interpretatie sturen.¹² Het debat in de Tweede Kamer onderzoek ik aan de hand van de volgende richtvragen: Hoe wordt er naar gewenst ingrijpen in het conflict gekeken: welke hulp wordt beoordeeld als gepast en effectief? Uit welke motieven zou er hulp geleverd moeten worden? Wat is de verhouding tussen Nederland en de Derde Wereld? De analyse van Tweede Kamer debatten is niet alleen veelzeggend omdat de politieke interesse het publieke sentiment spiegelt en beantwoordt, maar ook omdat het de grenzen van de betrokkenheid en het daadwerkelijke beleid illustreert.

Pérouse de Montclos merkt in 'Humanitarian Aid and the Biafra War: Lessons not Learned' op dat humanitaire hulp in conflicten, en *inderdaad* ook in het geval van Biafra, de situatie verergert. Echter, 'Excessive media coverage and the politicization of relief do not help in this regard, for states and NGOs risk being accused of doing nothing. Because the humanitarian market is very competitive, aid is often implemented for the audience rather than for the victims.'¹³ Het is belangrijk om te vermelden dat deze scriptie zich onthoudt van alle waardeoordelen over (de impact van) humanitaire hulp; deze scriptie richt zich enkel op het discours, dat wil zeggen de *overtuigingen* die leefden, het *beeld* dat zich ontwikkelde over enerzijds de Derde Wereld en anderzijds de implicatie hiervan op eventueel gewenst humanitair ingrijpen.

¹¹ Kuitenbrouwer, 24.

¹² Er is een willekeurige selectie foto's gebruikt uit een zo breed mogelijk scala aan Nederlandse kranten, zoals gevonden via Delpher op de zoekterm 'Biafra.'

¹³ Pérouse de Montclos, 76.

HOOFDSTUK 1: TOENEMENDE BETROKKENHEID

INLEIDING

Hoofdstuk 1 beantwoordt de volgende deelvraag: ‘Hoe was de perceptie van de Nederlandse samenleving en Tweede Kamer ten opzichte van de Derde Wereld vóór de Biafra-crisis?’ Dit hoofdstuk behandelt de reacties en ontwikkelingen tot 1968, het punt waarop de Nigeriaanse humanitaire crisis aandacht begon te krijgen in Nederland. In deze periode van dekolonisatie verloor koloniale machtsuitoefening al haar eerdere legitimiteit. Nederland deed na het verlies van Nederlands-Indië met tegenzin afstand van Nieuw-Guinea. Het Nederlandse denken over de nieuwe staten in Azië en Afrika werd beïnvloed door buitenlandse stromingen. Vooral het Franse emancipatie-denken en de Amerikaanse variant hiervan kreeg bijval: de Derde Wereld zou een plek van inspiratie, hoop en emancipatie zijn *voor de gehele wereld*. Het eerste Ontwikkelingsdecennium werd dan ook met groot optimisme aangekondigd door de Verenigde Naties. Ook vond er een verschuiving plaats van de notie van “hulp” naar “samenwerking” in de jaren zestig. Wellicht had dit positieve beeld te maken met de relatieve onwetendheid. Immers, toen de Derde Wereld daadwerkelijk dichterbij kwam, met de Amerikaanse inmenging in de Vietnamoorlog bijvoorbeeld, ontstond verdeeldheid en discussie binnen de Nederlandse samenleving. Ter discussie stond de in te nemen opstelling en verhouding jegens de ontwikkelingslanden. Het ontstaan van de zogenaamde ‘Derde Wereldbeweging’ begon druk op de Tweede Kamer begon uit te oefenen. De Tweede Kamer moest verantwoording afleggen voor de keuze Amerika al dan niet te steunen, dit werd immers door demonstranten grotendeels herkend en veroordeeld als ongewenst en ongerechtvaardigd imperialisme.

EEN “ZEDELIJKE” ROEPING

In de troonrede van 1901 verkondigde koningin Wilhelmina dat Nederland een zekere ‘zedelijke roeping heeft te vervullen’¹⁴ tegenover de Indische Archipel.¹⁵ In praktijk werd de term bovenal gebruikt als excuus ter bevordering van de eigenbelangen. De uitvoering van de nieuwe Ethische Politiek zat vol tegenstrijdigheden. De roman *Max Havelaar* (1860) van Eduard Douwes Dekker legt een paradox binnen de visie van het koloniale bestuur bloot. Deze paradox bestond uit ‘voorgescreven respect voor onderdrukkende hoofden en exploiterende

¹⁴Troonredes.nl, ‘Troonrede van 17 september 1901’ (versie 17 september 1901), <https://www.troonredes.nl/1901/09> (1 juni 2020).

¹⁵Kuitenbrouwer 26: De zedelijke roeping hield in het Cultuurstelsel in Nederlands-Indië werd vervangen door de zogenaamde Ethische Politiek. De Ethische politiek bestond vooral uit irrigatie, educatie en emigratie verspreid over verschillende eilanden.

ondernemers,¹⁶ terwijl het tegelijkertijd affiniteit toonde voor precies het object van die repressie, in ‘humanitaire betrokkenheid met de onderdrukte, geëxploiteerde kleine man.’¹⁷

Naast het blootleggen van de ambivalentie van koloniale opvattingen zou de *Max Havelaar* ook in verregaande mate de Nederlandse houding tegenover de Derde Wereld en haar inwoners hebben *veranderd*. In ‘Purse or Principle: Dutch Colonial Policy in the 1860s and the Decline of the Cultivation System’ benadrukt Cees Fasseur dat het boek een doorslaggevende invloed heeft gehad op het denken over de Derde Wereld, haar inwoners en de verhouding tot het westen. Er zou geen enkele opgeleide familie zijn die *Max Havelaar* niet had gelezen, het was generaties lang verplicht leesmateriaal voor schoolkinderen; de geest van Multatuli zou overheidskantoren “achtervolgen.”¹⁸ Conrad Theodor van Deventer, één van de schrijvers van de Ethische Politiek, noemde de *Max Havelaar* ‘the most powerful single factor in arriving at this policy.’¹⁹ Mozes van Geuns, legt in een ingezonden artikel in 1909 in de krant *Onze Tijd* verder uit *welke* verandering *Max Havelaar* teweeg bracht in de Nederlandse perceptie van de Javaan: tot 1860 zou het enkel een “wezen” zijn met een bruine huid, die zo hard mogelijk voor zijn overheersers werkte, ‘eene machine, neen zelfs dat niet (...), een werktuig (...) om koffie voort te brengen.’²⁰ Van Geuns beklagt en betreurt de omslag naar een empathische blik die Multatuli’s schrijven in gang zette: ‘Aan het genie was het voorbehouden, dat rijstetend wezen een ziel te schenken. Eerst toen begon het hart der Nederlandsche natie voor den Javaan te kloppen en drong van lieverlede in onze hardvochtige batig-slot-staatkunde een sentimenteel element.’²¹ Auteurs als Elsbeth Locher-Scholten en Frances Gouda benadrukken dat dit nieuwe morele en sentimentele betrokkenheid zich manifesteerde in een *intensivering* van de relatie tussen metropool en periferie.²² Welwillendheid voor en medeleven met de bevolking zette dus aan tot meer veronderstelde verantwoordelijkheid, inmenging en een grotere rol voor het westen, een zekere superieure opstelling, ‘moralistische messianisme.’²³

¹⁶ Kuitenbrouwer, 28.

¹⁷ Kuitenbrouwer, 28.

¹⁸ Fasseur, 44-45.

¹⁹ Fasseur, 44-45.

²⁰ Van Geuns, 491, 498.

²¹ Van Geuns, 491.

²² Elsbeth Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten: vijf studies over koloniaal denken en doen van Nederlanders in de Indonesische archipel 1877-1942* (Utrecht 1981); Frances Gouda, *Dutch culture overseas: Colonial practice in the Netherlands Indies, 1900-1942* (Amsterdam 2008).

²³ Malcontent, 23.

TRAUMA VAN DEKOLONISATIE

De dekolonisatie van de nationalistische Republiek Indonesië in 1949, opdrongen vanuit de VS en de VN, werd door de Nederlandse samenleving en regering met tegenzin “geaccepteerd.” In Nederland werd destijds alle aandacht opgeëist door de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog, hier kwam nu nog het probleem bij dat iedereen uit het koloniale ambtenarenapparaat zijn werkgelegenheid ergens anders moest gaan zoeken. Kuitenbrouwer benadrukt dat slechts een geringe minderheid van de Nederlandse bevolking geweld ten behoeve van het neerdrukken van de Indonesische bevolking als niet geoorloofd beschouwde: ‘De tweede politionele actie, gericht op uitschakeling van de Republiek Indonesië, werd door 62% van de ondervraagde Nederlanders goedgekeurd en door slechts 19% afgekeurd.’²⁴ Volgens politicoloog A. Lijphart liet de uiteindelijke afstand, na de bersiap en interneringskampen, een waar trauma achter.²⁵ Hij meent dat het tot 1962 vasthouden aan Nieuw-Guinea dan ook niet draaide om economische belangen. Het ging om puur immateriële sentimenten, zoals een gekrenkte trots en het verlangen een grote speler op het wereldtoneel te blijven.²⁶ Zo was minister Joseph Luns ‘ervan overtuigd dat Nederland in Zuidoost-Azië vertegenwoordigd moest blijven om internationaal gerespecteerd te worden.’²⁷ De oproep van Amerikaanse president H.S. Truman in zijn inaugurele rede in 1949 – waarin hij pleitte voor het delen van de eigen, westerse wetenschappelijke voordelen en industriële voortgang met de minder ontwikkelde landen²⁸ – ging voor Nederland dan ook niet om de vraag hoe arme landen het beste op de been geholpen konden worden. De ontwikkelingshulp ging enerzijds om de vraag hoe het gevaar van communisme bestrijd kon worden. Anderzijds werd het gezien als *compensatie* voor de verloren werkgelegenheid in Nederlands-Indië. In beide tendensen draaide het dus om eigenbelang.²⁹ In de jaren zestig werd deze ontwikkelingshulp door de regering ervaren als een prioriteit waarvoor ‘een aantal Kamerleden [...] zelfs een kabinetscrisis zou durven riskeren.’³⁰ De ontwikkelingshulp werd beschouwd als effectief, er bestond een ‘heilig vertrouwen de armoede in de wereld binnen afzienbare tijd op te kunnen oplossen.’³¹

²⁴ Kuitenbrouwer, 30.

²⁵ Kuitenbrouwer, 24, 35, 53.

²⁶ Kuitenbrouwer, 30, 35.

²⁷ Rimko van der Maar, *Welterusten mijnheer de president: Nederland en de Vietnamoorlog 1965-1973* (Boom – Amsterdam 2007), 29.

²⁸ PAM Malcontent, Jan Nekkers en FAJ Baneke, *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999), 11.

²⁹ Kuitenbrouwer, 31.

³⁰ Malcontent, 21.

³¹ Malcontent, 19.

NAÏEF OPTIMISME

In de jaren zestig werden discussies in Nederland beïnvloed door buitenlandse intellectuele reflecties op de Derde Wereld in de context van imperialisme en revolutie.³² In Frankrijk ontwikkelden intellectuelen het *tiers-mondisme*, een stroming die een cruciale rol voor de hele wereld aan de Derde Wereld toeschreef. Filosofen als Jean-Paul Sartre hadden Europa “kapot” verklaard en onderstreepten de noodzaak tot een “nieuwe mens.”³³ De Derde Wereld zou Europa nieuwe perspectieven kunnen bieden: ‘Alleen de jonge Aziatische en Afrikaanse naties zouden in staat zijn door hun eigen emancipatie het Westen, wellicht de hele mensheid te revitaliseren.’³⁴ De Derde Wereld werd met haar antikoloniale problematiek een bron van inspiratie. Er werd vol verwachting naar gekeken:

the nascent New Left in the West (...) wanted to revolutionize society at home just like the anticolonial liberation movements had revolutionized global society. Guerrilla fighters succeeded Western peasants and workers as the prime revolutionary subject. Now, the new masters to learn from were Mao Tse Tung, Ho Chi Minh, or Che Guevara, anti-imperial leaders who seemed to show paths toward fulfilling dreams of revolution.³⁵

In deze visie zat de Derde Wereld in het proces ‘een verlossende derde weg tussen Oost en West’³⁶ te creëren. De Derde wereld zou de potentie hebben om oplossingen aan te dragen voor problemen van de eigen westerse wereld.

Haaks op het pessimisme van de Franse intellectuelen stond het Amerikaanse liberale moderniseringsperspectief. De Verenigde Staten had een ‘buitengewoon positieve waardering van de eigen, westerse samenleving’³⁷ en beschouwde zichzelf als “lichtend voorbeeld” voor de niet-gebonden staten, die zich ook in economisch opzicht gemakkelijk aan hen zou kunnen optrekken.³⁸ Echter, de kloof tussen arm en rijk bleef groeien. Deze teleurstelling leidde tot een radicalisering van het Franse progressieve perspectief op de Derde Wereld.³⁹ Het radicalere perspectief legde meer nadruk op het beantwoorden van de vraag waarom de Derde Wereld was achtergebleven ten opzichte van de westerse landen: de laatstgenoemden zouden helemaal

³² Kuitenbrouwer, 23.

³³ Kuitenbrouwer, 7.

³⁴ Kuitenbrouwer, 6.

³⁵ Heerten, 206.

³⁶ Kuitenbrouwer, 2.

³⁷ Kuitenbrouwer, 8.

³⁸ Kuitenbrouwer, 8.

³⁹ Kuitenbrouwer, 13.

geen lichtend voorbeeld zijn, maar uitbuiters die de weg tot ontwikkeling systematisch versperden.⁴⁰

VERDEELDHEID OVER VIETNAM

De interactie tussen de publieke opinie en de buitenlandse politiek van de Nederlandse regering met betrekking tot de Amerikaanse interventie in Vietnam is veelzeggend over de stand van de perceptie van de Derde Wereld vlak voor de Biafra-crisis. Minister Luns stelde zich initieel onverschillig op tegenover de situatie in Vietnam. Hij weigerde het Amerikaanse beleid te steunen uit wrok over de Amerikaanse pressie om de soevereiniteitsoverdracht aan Nieuw-Guinea te versnellen.⁴¹ Echter, Luns veranderde zijn opstelling honderdtachtig graden na het Tonkin-incident in augustus 1964. Luns stelde zich expliciet loyaal op naar de Amerikaanse regering en verklaarde dat 'de Nederlandse regering weliswaar militair afzijdig zou blijven, maar dat zij zich wel verbonden voelde tot het volk van Zuid-Vietnam in zijn strijd tegen het communisme en voor het behouden van de onafhankelijkheid.'⁴² Daadwerkelijke hulp aan Zuid-Vietnam bleef vooralsnog uit: 'Nederland (had) geen eigen politieke verantwoordelijkheid in Azië,'⁴³ aldus Luns.

Wat betreft de media werd de Amerikaanse inmenging initieel positief belicht, met name omdat het communistische China als gevaar werd gezien.⁴⁴ Het kantelpunt hiervoor was vanaf maart 1965. Toen werd de Nederlandse regering middels brieven en petitie vanuit de samenleving opgeroepen zich negatief uit te spreken over het Amerikaanse beleid.⁴⁵ In de kranten ontstonden hevige debatten tussen voor- en tegenstanders en in de loop van 1966 werd de oorlog in Vietnam zelfs 'een van de meest besproken thema's in de media.'⁴⁶ De Derde Wereld werd een plaats waarover de Nederlandse regering niet alleen ging, *ook* de samenleving had hier wat over te zeggen en te vinden. Vietnam was een ruimte waar veel onduidelijkheid over was: wat was het juiste om te doen? Wie droeg welke verantwoordelijkheid? Er bestond veel verdeeldheid, maar er was consensus over het belang van inspraak in de buitenlandse politiek. Zo schreef een activist na een "teach in," georganiseerd in Amsterdam in oktober 1965 met een publiek van maar liefst twee duizend personen, hierover: 'Grote groepen, die tot nog toe zwegen, eisen nu het recht op mée te oordelen over de buitenlandse politiek, die mede uit

⁴⁰ Kuitenbrouwer, 14.

⁴¹ Van der Maar, 28.

⁴² Van der Maar, 31.

⁴³ Van der Maar, 32.

⁴⁴ Van der Maar, 30, 41.

⁴⁵ Van der Maar, 41.

⁴⁶ Van der Maar, 57.

hun naam, door hun regering wordt gevoerd.⁴⁷ Verder werd de Derde Wereld een plek waarover emotie zegevierde over rede: ‘het debat (werd) steeds minder op inhoudelijke gronden (...) gevoerd. ‘Ik weet niet wat ik van Vietnam moet denken. Maar wel wat ik ervan moet voelen,’ schreef de schrijver Hugo Brandt Corstius.’⁴⁸ Toen Amerika overging tot bombardementen polariseerde het debat in Nederland verder. In de media werd Luns, die weigerde de regering van de Verenigde Staten hierop aan te spreken, het verwijt gemaakt dat hij diplomatieke betrekkingen liet prevaleren over humanitaire noodzaak.⁴⁹

DEEL CONCLUSIE

In de Nederlandse samenleving en in de Tweede Kamer werd de perceptie ten opzichte van de Derde Wereld vóór Biafra in de eerste plaats beïnvloed door het eigen koloniale verleden. Voor onafhankelijkheid van Indonesië in 1949 was er sprake van een ‘moralistisch messianisme’ of een zeker Multatuliaans sentiment. Hoe meer de inwoners van de Derde Wereld een ziel werd toegeschreven, hoe meer dit intensivering van de relatie tussen periferie en metropool legitimeerde. Immers, het westen zou een bepaalde verantwoordelijkheid jegens de Derde Wereld hebben om na te komen. De Derde Wereld was dan ook geen plek waar de Nederlandse samenleving vrijwillig afstand van deed. Immers, de Derde Wereld bood werkgelegenheid. Ook maakte de rol van Nederland in Azië een mogendheid die serieus werd genomen op het internationale politieke toneel. Ontwikkelingshulp aan de Derde Wereld, zoals geïnitieerd door de Verenigde Staten, werd dan ook verwelkomd - en niet in de minste plaats uit het motief om het opkomende gevaar van communisme tegen te gaan.

Naast een plek van mogelijk gevaar, vormde de Derde Wereld ook een inspiratiebron in de jaren zestig. Deze landen zouden een nieuwe, derde manier van bestaan creëren die de potentie had om de hele wereld te revitaliseren. Echter, deze hoopvolle verwachting bleek niet te gronden in de werkelijkheid. De Derde Wereld bleek niet een plek te zijn die zich economisch gemakkelijk op zou trekken aan de westerse mogendheden, maar juist een plek die zijn achterstallige ontwikkeling te danken had aan ingrijpen vanuit het westen. Het westen was geen katalysator van groei, maar van destructie. Zo groeide verontwaardiging over westerse inmenging in conflicten als Vietnam. Conflicten in de Derde Wereld genoten geen consensus, maar zetten aan tot felle discussies. Het was niet meer vanzelfsprekend wat “goed” was om te doen. Wat wel duidelijk werd, was dat de Nederlandse bevolking haar regering begon aan te

⁴⁷ Van der Maar, 50.

⁴⁸ Van der Maar, 60.

⁴⁹ Van der Maar, 76.

spreken over haar beleid jegens de Derde Wereld. De samenleving verlangde inspraak in de beslissingen die over de Derde Wereld werden gemaakt, de samenleving ging de politiek aanspreken op haar beleid.

HOOFDSTUK 2: NEOKOLONIALE NABIJHEID

INLEIDING

In dit Hoofdstuk wordt de vraag ‘Hoe bracht de Biafra-crisis de Derde Wereld in beeld in Nederland?’ beantwoord. Om te beginnen wordt de analyse van Heerten, die zich in haar onderzoek voornamelijk op Duitsland en Engeland richt, getoetst aan de iconografie in de Nederlandse krantenpagina’s. In deze toetsing wordt nadruk gelegd op de wisselwerking tussen tekstuele en visuele elementen. Waar Heerten zich alleen bezighoudt met foto’s van de uitgemergelde Afrikaanse kinderen, betreft dit hoofdstuk ook foto’s van protesten en neemt het ook enkele spotprenten in beschouwing. Demonstranten spraken zich uit tegen vermeend nalaten van de Nederlandse regering en gaven kritiek op de inmenging van het Verenigd Koninkrijk. Vervolgens wordt het Biafra-debat, gehouden op 22 december 1969, geanalyseerd.

EEN VERLOREN TOEKOMST

Heerten analyseert de iconografie van de humanitaire crisis om te begrijpen *waarom* en *hoe* de afbeeldingen in de media zo’n enorme emotionele impact konden uitoefenen op tijdsgenoten. Ze gebruikt het concept “image acts” om te benadrukken dat afbeeldingen de potentie hebben om mensen tot actie te bewegen: ‘the performative function of images: (...) they can make us think, feel or even act.’⁵⁰ Het is cruciaal om op te merken dat foto’s niet op zichzelf te begrijpen zijn: ‘They become intelligible only through textual contextualization and references to other pictures, which limit the potentially boundless space of meanings. This holds true especially for images that horrify. Their shock effect is often due to associations with images we already know – and fear.’⁵¹ Volgens Heerten ontleenden de afbeeldingen in de media hun kracht aan associaties met de Holocaust. Deels kwam dit door de bewuste representatiestrategieën en propaganda vanuit de republiek Biafra, die in zijn campagne voor het recht tot zelfbeschikking de Biafranen – “Jews of Africa” noemden, een campagne die ook werd gelegitimeerd door te verwijzen naar de bedreiging van genocide.⁵² Heerten merkte verder op dat ironisch genoeg de beelden die het conflict representeerden het conflict onder de

⁵⁰ Heerten, 176.

⁵¹ Heerten, 176.

⁵² Heerten, 184. Ook Roy Doron benadrukt op pagina 242 van ‘Marketing genocide: Biafran propaganda strategies during the Nigerian civil war, 1967-70’ dat de keuze voor een narratief van genocide problematisch uitpakte voor de geloofwaardigheid van Biafra.

iconografie van lijden verborgen⁵³: ‘The imagery of innocent victims as universalized icons of humanity depoliticizes, decontextualizes, and dehistoricizes our understanding of complex emergencies.’⁵⁴ De Biafraanse propaganda had tot doel het presenteren van de republiek als een functionerende staat. Echter, de inmenging van journalisten leidde niet tot het gewenste resultaat:

But, brought into the world through the transnational channels of humanitarian concern and human rights advocacy – and not the international channels of intergovernmental politics and diplomacy – the infant deviated from its parents’ expectations. Purged of most political overtones, this “Biafra” ran the risk of appealing to political emotions instead of political reasoning. It was therefore in doubt that the making of “Biafra” as humanitarian crisis would work to the advantage of the creators of the original political concept “Biafra.” Who, in the end, thinks a people symbolized by starving infants to be capable of creating a state?⁵⁵

De nieuwe generatie activisten had slechts een omstandersmentaliteit en er ontstond een ‘politics of pity.’⁵⁶ Biafra werd in de media gepresenteerd als een ‘space of victimhood, standing in isolation from the political agency of a secessionist movement.’⁵⁷

De ruimte voor slachtoffers werd gecreëerd door een triade van kinderen en hun moeders, honger en westerse humanitaire helpers. De kinderen zijn overwegend naakt en hebben wijd opengesperde ogen. De Biafraanse kinderen veranderden van individuen in een stroom van naakte menselijkheid.⁵⁸ De kinderen zelf werden neergezet als ‘stoic, even apathetic, jaded sufferers of their fate’⁵⁹ De foto’s riepen het beeld van een verloren toekomst op, ‘dead in progress.’⁶⁰ De “ooggetuigen” stonden centraal in deze constructie en werden gerepresenteerd als sentimentele *actoren*.⁶¹ Biafra werd een ruimte voor ‘brave and selfless actions of Western men – the only force which could avert the disaster.’⁶² Heerten merkt op dat dit eerdere stereotypen van Afrikanen, ‘Africans would be boisterous, wildly gesticulating southerners, who freely give vent to their emotions,’⁶³ tegenspreekt: Biafranen worden gepresenteerd als wijze en

⁵³ Heerten, 173.

⁵⁴ Heerten, 173.

⁵⁵ Heerten, 138.

⁵⁶ Heerten, 3, 9-10.

⁵⁷ Heerten, 133.

⁵⁸ Heerten, 154.

⁵⁹ Heerten, 142.

⁶⁰ Heerten, 172, 140.

⁶¹ Heerten, 142.

⁶² Heerten, 163.

⁶³ Heerten, 166.

waardige ontvangers van westerse hulp en westerse compassie.⁶⁴ Dit komt, zegt ze, omdat Biafranen *juist* werden geframed als atypische Afrikanen: ‘these Biafrans were no postcolonial Others, but potentially Western modern men and women in Africa.’⁶⁵ Het ging niet alleen om een verloren toekomst, maar om het verlies van een volk dat zou aankomen in westerse moderniteit.⁶⁶

ONBEGRIJPELIJK LEED

Fotocollages in kranten uit 1968 die een overzicht van het jaar in beelden gaven, geven aan in hoeverre het Afrikaanse conflict een plek in de topprioriteiten van de Nederlandse media en samenleving innam. Zo stelt het onderschrift van Figuur 8 uit *Het Vaderland* dat de hongerdood in Biafra ‘de klacht van het jaar’ was.⁶⁷ Een klein meisje zit met half afgescheurde kleren ineens en kijkt apathisch vooruit. Figuur 9 uit *De Tijd: dagblad voor Nederland* toont daarentegen een beeld dat nauwelijks voorkwam: een foto van blije, levendige kinderen.⁶⁸ Het bijschrift benadrukt hoe ‘zielgelukkig’ de kinderen zijn met een enkele hap voedsel maar onthult tegelijkertijd dat het nieuws van 1968 verder alleen werd beheerst door *slecht* nieuws. Figuur 7 laat een ander contrast zien.⁶⁹ Een fotocollage in *Het Parool* zet de baby’s in Nigeria recht tegenover de kinderen in Biafra. Een afbeelding van een uitgehongerd kindje staat naast een welkomstbord van de Nigeriaanse grens dat verkondigt dat Nigeriaanse baby’s ‘happy and healthy’ zijn. Hiernaast staat een gigantisch Nederlands spaarvarken met de tekst ‘Het vette spaarvarken op straat zetten, een paar Biafraantjes naar welvarend Nederland halen. Een paar, niet te veel. Weldadigheid leidt gauw tot overdrijving.’ Deze tekst zet niet alleen de weelde van Nederland af tegen Biafra, maar ook de “schijnhulp” die niet in proportie staat tot waar Nederland werkelijk toe in staat zou *moeten* zijn.

Wat betreft de illustraties en hun onderschriften in de Nederlandse kranten ligt er minder de nadruk op associaties met genocide dan Heerten beschrijft. Wel komt overeen dat de politieke context grotendeels naar de achtergrond verschoven is. Een icoon dat terugkomt is dat van een baby die probeert melk te drinken van de borst van de moeder. Soortgelijke foto’s worden in verschillende kranten geplaatst met andere titels, allemaal wijzend op de directe noodzaak tot ingrijpen: in Figuur 2 staat in hoofdletters: ‘ONVOORSTELBAAR LEED IN

⁶⁴ Heerten, 171.

⁶⁵ Heerten, 172.

⁶⁶ Heerten, 172.

⁶⁷ *Het Vaderland*, 31 december 1968. Zie Bijlage A, Figuur 8.

⁶⁸ *De Tijd: dagblad voor Nederland*, 31 december 1968. Zie Bijlage A, Figuur 9.

⁶⁹ *Het Parool*, 28 december 1968. Zie Bijlage A, Figuur 7.

HONGEREND BIAFRA',⁷⁰ in Figuur 3 'NOODLIJDEND BIAFRA SCHREEUWT OM DIRECTE HULP.'⁷¹ Figuur 6 laat zien dat de foto's wel degelijk werden aangevuld met politieke achtergronden omtrent het ontstaan en voortduren van het conflict. Echter, dit is niet wat de aandacht trekt, dat zijn namelijk de koppen: 'DOODSSTRIJD VAN BIAFRA' en 'een hele generatie wordt uitgeroeid.'⁷² Zo ook in Figuur 10, een fotocollage geplaatst in *De Tijd*.⁷³ Op alle foto's staat een kindje centraal dat de lezer van de krant recht in de ogen aankijkt. De kop hierboven stelt de provocerende vraag: 'Wie van deze kinderen overleeft de oorlog in Biafra?' Een stukje tekst wijdt nader uit:

Vijf dagen Biafra. Dagen vol afschuwelijke beelden, zoals hier door fotograaf Daniel Koning vastgelegd. Toch is er nog hoop. Het voedsel dat welwillende mensen hebben toegestuurd, heeft al vele kinderen gered, al kwam voor velen de hulp te laat. Maar blijft het voedsel binnenkomen, dan zal ook een aantal van deze uitgemergelde kinderen wellicht nog een kans op leven hebben.

De wisselwerking van beelden en tekst legt in tegenstelling tot Heerten's bevindingen de nadruk op *hoop die er nog is*. Deze hoop komt voort uit de "overwinning" dat eerdere hulp levens heeft gered. Het is van groot belang dat de stroom van hulp wordt doorgezet. Zo ligt ook in Figuur 12, een voorpagina van *De Tijd*, de accentuatie op de positieve bijdrage van de westerse inmenging: 'Dodental "beperkt" tot anderhalf miljoen: voedselhulp heeft enig succes. Steun mag niet stagneren.'⁷⁴

EEN POVERE NOTA

Op 22 december 1969 werd in de Tweede Kamer een debat gehouden naar aanleiding van het vastgestelde beleid in de 'Nota betreffende de activiteiten van de Nederlandse Regering inzake de humanitaire kant van de zaak-Biafra en haar opvattingen omtrent de politieke aspecten daarvan.'⁷⁵ In deze nota stelde Luns dat 'van Nederlandse zijde thans geen bijdrage kan worden geleverd tot een oplossing van het politieke conflict in Nigeria, en op het humanitaire vlak blijft zij (...) voeling houden en van gedachten wisselen.'⁷⁶ De nota zou hiermee volgens onder andere PvdA leden Piet Dankert en Huub Franssen en Sef Imkamp van de D'66 een onbevredigend

⁷⁰ *Tubantia*, 10 juni 1968. Zie Bijlage A, Figuur 2.

⁷¹ *Nieuwsblad van het Noorden*, 10 juni 1968. Zie Bijlage A, Figuur 3.

⁷² *De Volkskrant*, 14 september 1968. Zie Bijlage A, Figuur 6.

⁷³ *De Tijd: dagblad van Nederland*, 22 maart 1969. Zie Bijlage A, Figuur 10.

⁷⁴ *De Tijd: dagblad voor Nederland*, 2 april 1969. Zie Bijlage A, Figuur 12.

⁷⁵ HTK 1968-1969, 1728, 5.

⁷⁶ HTK 1968-1969, 1728, 5.

antwoord geven op de vraag hoe een staakt het vuren te bereiken is in Nigeria. Zo opende Dankert de beraadslaging met het volgende oordeel: ‘Povere conclusies uit een naar mijn smaak al even povere nota.’⁷⁷

In het debat is het niet de vraag *of* er meer hulp geleverd moet worden maar de vraag *in welke vorm* hulp daadwerkelijk effectief uitpakt in het voordeel van de slachtoffers. Er vallen twee hoofdlijnen te onderscheiden in deze discussie. Ten eerste wordt er felle kritiek geuit op de neutraliteit, dat wil zeggen het niet mogen beïnvloeden of schaden van beide partijen door de daden, hulpverlening en opstelling.⁷⁸ Er worden vragen gesteld over hoe wenselijk en *mogelijk* het is om de humanitaire kant te scheiden van het politieke aspect. Deze kritiek illustreert bovenal de beleefde verantwoordelijkheid tot het beschermen van mensenrechten. De tweede hoofdlijn is de overtuiging dat een internationaal wapenembargo de meest reële mogelijkheid is om een einde aan het conflict te maken. Uit deze nadruk op de invloed en macht in het conflict van in het bijzonder Engeland blijkt dat ook na officiële dekolonisatie Afrika een ruimte blijft waar, in de woorden van Tanzaniaanse present Julius. K. Nyerere, het westen over het algemeen de grootste macht bezit.⁷⁹ Er bestaat veel frustratie over deze realiteit. De heer Aarden van de partij groep-Aarden benadrukt de teleurstelling door te zeggen ‘dat het Nederlandse volk na hetgeen de Regering dit jaar in de Troonrede heeft gezegd meer kon verwachten.’⁸⁰ Immers, op 16 september 1969 had koning Wilhelmina met de openingszinnen van de troonrede duidelijk de “Biafra-crisis” tot hoge prioriteit bestempeld: ‘In dit internationale jaar van de rechten van de mens valt over het wereldgebeuren de schaduw van het geweld (...) Het menselijk leed, veroorzaakt door de burgeroorlog in Nigeria, doet de regering zoeken naar wegen ter leniging van de nood aldaar.’⁸¹

EEN VERPLICHTING AAN MEDEMENSEN

In de eerste plaats brengen de uitingen in het debat helder in beeld in hoeverre de Biafra-crisis een zaak is die veel losmaakt onder de Nederlandse bevolking door de nieuw ervaren urgentie van verschrikkingen in de Derde Wereld. Minister Luns benoemt expliciet dat de ‘gevoelens die in het volk leven’⁸² niet genegeerd kunnen worden: ‘De Regering is zich zeer wel bewust van de plaats, welke het Biafraanse probleem inneemt in de harten van het Nederlandse volk, en

⁷⁷ HTK 1968-1969, 1728, 5.

⁷⁸ HTK 1968-1969, 1728, 43.

⁷⁹ HTK 1968-1969, 1728, 9.

⁸⁰ HTK 1968-1969, 1728, 11.

⁸¹ Parlement.nl, ‘Troonrede 1969 (volledige tekst)’

https://www.parlement.com/id/vjw2jakrkfmr/troonrede_1969_volledige_tekst (6 juni 2020).

⁸² HTK 1968-1969, 1728, 32.

van de betekenis, die dit vreselijke probleem in Nederland heeft.’⁸³ Het is een plaats van ‘nodeloze sterven’⁸⁴ waar onmiddellijk einde aan gemaakt moet worden. CPN (Communistische Partij Nederland) leider Marcus Bakker legt uit dat het een nieuw verschijnsel is dat een ver conflict van zo *dichtbij* komt:

De mensheid heeft de laatste tientallen jaren haar portie wel gekregen van schamteloze, cynische massamoorden. Die in Biafra is daaronder niet de geringste. Deze is echter wel de eerste, waarbij het massale sterven ons avond aan avond in de huiskamer wordt gebracht en waarbij, tussen haakjes, de oliewalm tezelfdertijd bijna door de beeldbuis heen de kijkers tegemoet slaat.⁸⁵

Luns’ zorg is echter dat elke hulppoging aan Biafra van westerse landen zal worden opgevat als ongewenst neokoloniaal ingrijpen omdat dit enkel een zaak is voor de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid (OAE). Hij vindt dat een mogelijke erkenning van de Biafraanse secessiebeweging niets meer dan ‘een slag in de lucht (zou) zijn.’⁸⁶ Waar Luns benadrukt dat het geen eerste verantwoordelijkheid is van Nederland om een politieke oplossing voor het conflict aan te dragen, stellen leden vanuit de oppositiepartijen vragen die – al dan niet politiek onvruchtbaar – illustreren dat er sprake is van een zekere universele gedeelde menselijkheid. Zo oppert Franssen het volgende: ‘Excellentie, bent u niet van mening dat het gebruiken van de honger als een wapen boven de opvatting dat het een Afrikaanse gelegenheid is, uitgaat en dat wij met elkaar *als bewoners van deze wereldbol* daartegen moeten optreden?’⁸⁷ Imkamp dient ook een motie in voor het erkennen van Biafra, omdat de hongerdood van meer dan een miljoen ‘van onze *medemensen*’⁸⁸ ‘terecht niet door het Nederlandse volk en door geen enkel volk (wordt) genomen.’⁸⁹ Ook hieruit blijkt eenzelfde sentiment dat het beschermen van de “essentie van het leven” boven alles stelt. Het is cruciaal om op te merken dat het recht tot zelfbeschikking van een volk dus *niet* hetgeen is wat aanzet geeft tot eventuele inbreuk op de integrale, onbegrensde soevereiniteit van Nigeria. In plaats hiervan wordt de keuze tot non-interventie aangevallen vanuit de verplichting van alle staten om de elementaire rechten en wezenlijke vrijheden te waarborgen zoals geformuleerd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het volgende citaat van Dankert benadrukt dit nogmaals. Dankert stelt

⁸³ HTK 1968-1969, 1728, 32.

⁸⁴ HTK 1968-1969, 1728, 5.

⁸⁵ HTK 1968-1969, 1728, 17.

⁸⁶ HTK 1968-1969, 1728, 26.

⁸⁷ HTK 1968-1969, 1728, 24.

⁸⁸ HTK, 1968-1969, 1728, 6. *Cursief toegevoegd.*

⁸⁹ HTK 1968-1969, 1728, 12.

namelijk dat de urgentie van de crisis wellicht tot natuurlijk gevolg heeft dat onpartijdigheid ondergeschikt is aan het belang van mensenrechten: hoewel het *inderdaad* geen eerste verantwoordelijkheid van Nederland is om een politieke oplossing te creëren

betekent (dat) bepaald nog niet, dat Nederland niet alles in het werk zou moeten stellen, dat het zelfs op een gegeven moment die neutraliteit maar moét laten schieten in dit politieke conflict, als het erom gaat de mensenrechten als zodanig te beschermen. Dat is een punt, dat de Minister zelf op 25 juni in de Eerste Kamer aan de orde heeft gesteld, toen hij nadrukkelijk zei, dat het gehele beleid ten aanzien van dit vraagstuk moest worden gezien in het perspectief van de mensenrechten.⁹⁰

De mogelijke erkenning van Biafra wordt dus niet gezien als gelegitimeerd doel an sich, waar verdedigbare politieke redenen voor worden opgeworpen, maar als noodmiddel dat eventueel ingezet moet worden vanwege de urgentie van de crisis. Immers, erkenning van Biafra zou tot gevolg hebben dat ‘beide partijen als gelijken aan de onderhandelingstafel gaan zitten.’⁹¹ Echter, het gaat hier meer om symbolische stellinginname dan om iets wat een daadwerkelijke impact zou hebben op de verdere loop van het conflict: Luns stelde terecht dat enkel erkenning door Afrikaanse landen zelf het gewenste doel zou kunnen bereiken.⁹² Bovendien zegt Luns dat ‘Een inmenging die zelfs maar het risico loopt door een aantal jonge landen als neo-kolonialistisch te worden bestempeld, schiet, zeker als zij van een betrekkelijk klein land komt, onmiddellijk zijn doel voorbij.’⁹³

ONGEWENSTE BUITENLANDSE INMENGING

In het Biafra-debat werd niet alleen duidelijk gemaakt dat eventuele beschuldigingen van neokolonialisme voorkomen moesten worden, ook bestond consensus over de noodzaak tot het een halt toeroepen van alle koloniale bemoeienissen. Een speciale rol is hierin toebedeeld aan Engeland, Nigeria’s voormalige kolonie. De Britse regering nam een controversieel standpunt in: ‘the British government argued that the most efficient way to save lives was to shorten the war by letting the Nigerians win.’⁹⁴ Hierop kwam zowel vanuit de bevolking als vanuit de Tweede Kamer veel tegenspraak.

⁹⁰ HTK 1968-1969, 1728, 37.

⁹¹ HTK 1968-1969, 1728, 13.

⁹² HTK 1968-1969, 1728, 8.

⁹³ HTK 1968-1969, 1728, 5.

⁹⁴ Marc-Antoine Pérouse de Montclos, ‘Humanitarian Aid and the Biafra War: Lessons not Learned’, *Africa Development* 34 (2009) 1, 69-82, 72.

Uit het debat over mogelijke inmenging van Nederland blijkt enerzijds een groeiend bewustzijn van de impact van de eeuwenlange koloniale overheersing, ‘De staat Nigeria is alles bijeen een staatkundig misbaksel van ene Lord Lugard, een toevallige Engelsman, die après tout in Nigeria niets had te maken;’⁹⁵ anderzijds een verontwaardiging van voortdurende wapenleveranties aan de strijdende partijen: de Engelse wapenleveranties worden beschouwd als ‘het belangrijkste om de oorlogvoering voort te zetten.’⁹⁶ In de woorden van Bakker van de C.P.N.: ‘In Nigeria regeren geen Russen, daar heersen de oliemaatschappijen en het Britse imperialisme. Deze hebben daar een ouderwets koloniaal bloedbad ontketend; op dit ogenblik houden zij het nog gaande. Degene, die mensenlevens wil redden, moet hèn dwingen om hun cynische spel te beëindigen.’⁹⁷ Ook Corstiaan Bos van de C.H.U. meent dat de ‘sleutel van het conflict bij het Verenigd Koninkrijk ligt, bij het Verenigd Koninkrijk nog meer dan bij Nigeria.’⁹⁸ Minister Luns beaamt dat ook in het Britse Lagerhuis een discussie van veertien dagen gevoerd is over de wapenleveranties. Joop Den Uyl veroordeelt namens de PvdA de conclusie, dat wapenleveringen doorgaan uit eerder gemaakte afspraken met Nigeria en de angst dat de Sovjet-Unie anders toch doorgaat, als een ‘vertoon van onmacht.’⁹⁹ Berkhouwer van de V.V.D. oordeelt dat het een “droevige ervaring” is ‘dat socialisten als Harold Wilson en Michael Stewart niet meer in staat zijn een kruistocht te maken voor de mensheid en de menselijkheid.’¹⁰⁰

P.S.P. lid Fred Van der Spek stelt voor om “enorme druk” uit te oefenen op het Verenigd Koninkrijk. Nederland moet, aldus Van der Spek, ook ‘publiekelijk duidelijk protesteren zowel in Londen als in Moskou.’ Van der Spek gaat zelfs zo ver om voor te stellen dat Nederland zijn best doet om Engeland het lidmaatschap van de Europese Economische Gemeenschap te ontzeggen als pressiemiddel:

Is de Minister bereid om ten aanzien van de Nederlandse bereidwilligheid om de E.E.G. uit te breiden met Engeland, waarop het huidige Engelse bewind zo dol schijnt te zijn, te zeggen: Deze bereidwilligheid zullen wij in de ijskast stoppen, zolang Engeland niet ophoudt met zijn militaire en diplomatieke steun aan deze oorlogvoering?¹⁰¹

⁹⁵ HTK 1968-1969, 1728, 12.

⁹⁶ HTK 1968-1969, 1728, 10. Cursief toegevoegd.

⁹⁷ HTK 1968-1969, 1728, 17.

⁹⁸ HTK 1968-1969, 1728, 18.

⁹⁹ HTK 1968-1969, 1728, 43.

¹⁰⁰ HTK 1968-1969, 1728, 13.

¹⁰¹ HTK 1968-1969, 1728, 10.

Imkamp komt met een andere suggestie, die de invloed van de publieke opinie onderstreept: Ik meen dat het misschien wel de enige weg is om een door de knieën gegaan Engels parlement te bewerken, om dit te doen via de Engelse publieke opinie. Het initiatief van Nederlandse scholen om Engelse scholen brieven te schrijven, valt volgens mij dan ook zeer te loven.¹⁰² Naast een positief oordeel over Nederlandse scholen worden er zo nu en dan in het debat ook schouderklopjes gegeven aan het Nederlandse beleid wat betreft financiële bijdragen. Zo benadrukt de Minister van Ontwikkelingshulp Berend Jan Bé Udink van ontwikkelingshulp dat Nederland maar liefst 17 miljoen aan hulp heeft gegeven.¹⁰³ Minister Luns betuigt dat het in de 'aard van de Nederlandse traditie ligt'¹⁰⁴ en de rol van Nederland 'de waardering van praktisch de gehele wereld (heeft) ondervonden.'¹⁰⁵ Bakker stelt echter dat dit hypocriet is: 'dat er bij hen, die zulke weklachten over Biafra uiten, ook zijn, die al jarenlang stelselmatig hun mond houden over de Amerikaanse misdaden in Vietnam.'¹⁰⁶

ONBEGRIJPELIJK BELEID

Het Biafra-debat kwam niet alleen tot stand naar aanleiding van kritiek en verwijten vanuit de samenleving, het werd ook *ontvangen* met ontevredenheid en onbegrip. Een maand voor het debat, op 21 november 1969, verscheen in *Het Vrije Volk* een foto van meer dan 2000 Rotterdamse leerlingen met de volgende kreten: 'REDT BIAFRA,' 'HELPT DE KINDEREN' en 'BIAFRAANSE KINDEREN WORDEN ZELDZAAM.'¹⁰⁷ Uit deze kreten blijkt de ervaren noodzaak: het hypothetische uitsterven van Biafraanse kinderen dreigt realiteit te worden. Uit het zetten van een vraagteken achter de uitdrukking 'IS 'T WEL ZO VER VAN UW BED?'¹⁰⁸ kan worden opgemaakt dat Biafra een zaak is die absoluut niet mag worden beschouwd als iets 'waar ik me helemaal niet mee bezighoud, (...) iets dat op grote afstand van hier gebeurt.'¹⁰⁹ De suggestie wordt gewekt dat de oplossing in de hulp van het westen ligt. Een dag na het Biafra-debat, 23 december 1969, werd minister Udink opgewacht door demonstranten op het Binnenhof. In het Parool staat een foto met demonstranten die een doek ophouden met de volgende overtuiging: 'BIAFRANS are dispensable! Als het om onze

¹⁰² HTK 1968-1969, 1728, 13.

¹⁰³ HTK 1968-1969, 1728, 32.

¹⁰⁴ HTK 1968-1969, 1728, 32.

¹⁰⁵ HTK 1968-1969, 1728, 32.

¹⁰⁶ HTK 1968-1969, 1728, 16.

¹⁰⁷ *Het Vrije Volk*, 21 november 1969. Zie Bijlage B, Figuur 16. In de krant staat ook vermeld dat dit slechts het Rotterdamse aandeel van de landelijke Biafra-demonstraties van die dag is.

¹⁰⁸ *Het Vrije Volk*, 21 november 1969.

¹⁰⁹ Woorden.org: Nederlandse spreekwoorden, 'Gezegden',

<https://www.woorden.org/spreekwoord.php?woord=dat%20is%20een%20ver-van-mijn-bed-show> (6 juni 2020).

HANDELSBELANGEN gaat!!¹¹⁰ De regering wordt het verwijt gemaakt mensenlevens als “misbaar, onnodig, overbodig” te behandelen en het economische eigenbelang te laten prevaleren.

Een greep uit verschenen spotprenten in een verscheidenheid aan Nederlandse kranten geeft verder weer hoe westers ingrijpen werd beoordeeld als teleurstellend, onvoldoende en hypocriet. In het bijzonder wordt minister Luns neergezet als naïef en onwetend. Zo is hij op figuur 21 afgebeeld met open mond en grote ogen.¹¹¹ De afbeelding is in tweeën gesplitst en trekt een analogie met de Holocaust in de Tweede Wereldoorlog. Het hoofd van Luns is zowel in het kader wat 1943 representeert als het kader van 1969 hetzelfde. In beide kaders heeft Luns een denkwolkje met de tekst: ‘Ik kan ’t me niet voorstellen ...!’ Alleen het onderwerp van de verbazing verschilt: in 1943 gaat het om de gaskamers in Duitsland; in 1969 betreft het tienduizend doden per dag in Biafra. De spotprent suggereert dat de regering geen lessen heeft geleerd uit het verleden. De *te* simplistische reactie van de regering wordt aan de kaak gesteld in Figuur 25.¹¹² Deze cartoon bestaat uit een klein wit stuk papier, dat op de kop ligt, waar in een lelijk handschrift op staat geschreven: ‘Den Haag -> Lagos: Aan de Nigerianen verzoeken de Biafranen niet verder af te slachten. Met de meeste hoogachting. W.G. Luns.’¹¹³ Dit briefje weerspiegelt nalatigheid, onverschilligheid en laksheid. Andere cartoons, zoals afbeelding 1 op de voorpagina laten Luns zien in een stemming van lichte paniek.¹¹⁴ Zijn gezichtsuitdrukking is bedrukt, zijn opengesperde ogen en opgetrokken wenkbrauwen impliceren een schuldgevoel en indiceren stress. Het bijschrift ‘...Voedsel? Compleet overbodig...!’ staat in schrijn contrast met de doodskist, met Biafra erop gestempeld, waar Luns netjes met zijn handen over elkaar zijn spijt naast betuigt. In een laatste verwijzing naar Luns wordt hij in Figuur 18 afgebeeld in een bommenwerper waar op staat ‘De “beschaafde” wereld.’¹¹⁵ Hij roept met een luidspreker uit het raam naar een Biafraans kind. Het kind heeft een bedrukt gezicht en houdt zijn lege bord op, in hoopvolle afwachting van voedsel. Het onderschrift legt Luns verontschuldigende woorden in de mond: ‘Biafra: “Sorry, we kunnen alleen maar bommen gooien...!”’ Voedsel is niet iets waar Biafranen op kunnen rekenen, zo blijkt ook uit Figuur 17.¹¹⁶ Hierop loopt een vertegenwoordiger van de Wereldraad van de Kerken met een trotse, vreugdevolle gezichtsuitdrukking naar een groep verminkte en met verband ingepakte Biafranen. In zijn

¹¹⁰ *Het Parool*, 23 december 1969. Zie Bijlage B, Figuur 15.

¹¹¹ *De Volkskrant*, 12 februari 1969. Zie Bijlage C, Figuur 21.

¹¹² *De Groene Amsterdammer*, 17 januari 1970. Zie Bijlage C, Figuur 25.

¹¹³ *De Groene Amsterdammer*, 17 januari 1970. Zie Bijlage C, Figuur 25.

¹¹⁴ *De Volkskrant*, 19 januari 1970. Zie de voorpagina.

¹¹⁵ *De Volkskrant*, 9 augustus 1968. Zie Bijlage C, Figuur 18.

¹¹⁶ *De Volkskrant*, 13 juli 1968. Zie Bijlage C, Figuur 17.

handen heeft hij een bord met een enkele boterham. De decadente uitstraling van de westerse man, met zijn nette pak, keurige schoenen, chique koffer en het netjes gekamde haar, staat in schrill contrast met de Biafranen. De Biafranen kijken apathisch uit hun ogen en zijn grotendeels niet meer in staat om op te staan. Ook in Figuur 27 is afgebeeld hoe ontoereikend en onvoldoende de hulp van westerse zijde is: een Ibo zit als een dier in de dierentuin gevangen achter tralies en krijgt enkel een banaan aangereikt.¹¹⁷ De meneer die de banaan aanreikt is klein en heeft zijn ogen neergeslagen, alsof uit schaamte. Het bijschrift van de prent benadrukt dat de Ibo's op het punt van uitsterven staan en tot een zeldzame soort zijn geworden.

Andere spotprenten geven de dood en complete verslagenheid grafisch weer. Zo laat Figuur 19 zien hoe rijen westerse geleerden, diplomaten en beleidsmakers kijken naar een groot scherm met Biafranen die uit niet meer bestaan dan hun skelet.¹¹⁸ Ze liggen op de grond, ineengedoken, ogen dicht. De mensen in de zaal zitten letterlijk met hun handen in hun haar. Figuur 18 gebruikt het figuur van de Magere Heijn die 'nagekomen post' meebrengt uit Biafra.¹¹⁹ De spotprent geeft het contrast weer tussen het 'gelukkige nieuwjaar' dat in Nederland wordt gevierd en de berichten van "SOS" die "onbestelbaar retour afzender" gaan. Met name rond de Sinterklaasviering werd ingespeeld op het grote contrast tussen feest in Nederland en dood aan de andere kant van de wereld met bijvoorbeeld Figuur 26 en Figuur 27. Op Figuur 26 staan twee bedelende kinderen, in miniatuur, tegenover een gigantische Sinterklaas, die een zak vol cadeautjes heeft maar niets aan hen kan uitdelen.¹²⁰ Op figuur 27 staat een westers, goed gevoed kind, naast een mager zwart kindje.¹²¹ Er wordt benadrukt dat de westerse jongen voor een deur staat waarachter Sinterklaas hem opwacht, maar dat in Biafra enkel de dood, een skelet, op de deur klopt. Figuur 23 laat zien hoe verschillende NGO's, zoals het Rode Kruis, de Joint Church Aid en Terres des Hommes op een rijtje staan, allen met hun hoofd terneergeslagen en handen vastgebonden, bedroefd om het lijk van de Biafraan die voor hen op de grond ligt.¹²²

Een laatste spotprent, Figuur 22, uit kritiek op de Britse regering.¹²³ Een Biafraans kind, afgebeeld als mini zwart skelet, houdt een raket in zijn hand omhoog. Om de raket hangt een etiket met daarop de tekst 'made in England.' Het kindje spreekt Britse premier Wilson aan met de woorden 'Dit is van U.' Wilson, echter, staat met zijn rug volledig afgekeerd van het kindje, hij staat richting Lagos, de regering van Nigeria. Hij houdt nonchalant zijn rookpijp bij

¹¹⁷ *Vrij Nederland*, 1970. Zie Bijlage C, Figuur 27.

¹¹⁸ *Elseviers Weekblad*, 24 augustus 1968. Zie Bijlage C, Figuur 19.

¹¹⁹ *De Volkskrant*, 13 januari 1970. Zie Bijlage C, Figuur 24.

¹²⁰ *Het Parool*, 20 november 1969. Zie Bijlage C, Figuur 26.

¹²¹ *Vrij Nederland*, 1970. Zie Bijlage C, Figuur 27.

¹²² *Het Parool*, 2 juni 1969. Zie Bijlage C, Figuur 23.

¹²³ *De Telegraaf*, 2 april 1969. Bijlage C, Figuur 22.

zijn mond en heeft donkere kringen onder zijn ogen. Het lijkt alsof hij de woorden van de Biafraan wel hoort maar bewust negeert. In *Het Parool* werd op 6 juni 1968 een foto geplaatst van een demonstratie bij het hoofdkwartier van de Verenigde Naties in New York. Een van de demonstranten van de Biafraanse Studentenvereniging is afgebeeld met een spandoek met de tekst ‘BRITAIN. HAVE YOU NOT LEARNED YOUR LESSON IN CENTURIES COLONIALISM “HANDS OFF BIAFRA.”’¹²⁴ Deze internationale kritiek op het Britse beleid jegens de Nigeriaanse burgeroorlog komt ook terug in *De Tijd*, bijvoorbeeld op een foto die op 5 juni 1969 werd gepubliceerd. Op de foto staan Zweedse betogers Britse premier Wilson op te wachten met een geraamte in hun handen. Het geraamte draagt de tekst ‘Wilson’s Best Wishes for Biafra.’¹²⁵ De Britse regering wordt neokolonialisme verweten, met als gevolg de hongerdood van duizenden.

DEEL CONCLUSIE

De Biafra-crisis bracht de Derde Wereld voor het eerst in de huiskamers in Nederland. Het lief, maar vooral het leed, werd een prioriteit die Nederlanders aanstoot gaf om demonstraties te organiseren. De Derde Wereld was een plek waar vandaan bijna enkel slecht nieuws kwam. Het was een plek van onbegrijpelijk leed, een plek van slachtofferschap. De Derde Wereld werd gepresenteerd als een plek van dood, wanhoop en on vervulde behoeften. De Derde Wereld werd een plaats van nood. Biafranen werden gefotografeerd als naakt, bewegingsloos en apathisch. De Derde Wereld werd een ruimte waarin de Biafranen zelf bewegingsloos werden geportretteerd, het waren de westerse hulpverleners die beweging in gang zouden zetten en het verschil maakten. Biafranen waren de objecten van westerse compassie en betrokkenheid geworden. In de media werd het een plek die in haar representatie werd ontdaan van politieke complexiteit, er werd een simpele boodschap verspreid middels de overvloed aan beeldmateriaal in de media: wat er gebeurde was *fout*. Het westen zou niet alleen de mogelijkheid hebben om dit te veranderen, het westen zou hiertoe ook een *verplichting* hebben. De Derde Wereld werd een plek waar direct, onmiddellijk en grondig ingegrepen moest worden. Bovendien, het was een plek waar hulp en geld daadwerkelijk grote successen zouden kunnen bereiken.

Wat betreft de politiek, werd de Derde Wereld een *complex* agendapunt van de Tweede Kamer. In het Biafra-debat van 22 december 1969 was het immers niet de vraag of er hulp geleverd moest worden, maar stond ter discussie *hoe* dit het beste kon. De Derde Wereld

¹²⁴ *Het Parool*, 6 juni 1968. Zie Bijlage B, Figuur 14.

¹²⁵ *De Tijd: dagblad voor Nederland*, 5 juni 1969. Zie Bijlage B, Figuur 13.

werd een plek waarover felle debatten werden gevoerd. Het werd een plek waar het draaide om het belang van de slachtoffers, de centrale partij voor het westen. Interessant is de discussie omtrent het al dan niet erkenning geven aan Biafra. De voorstanders hiervan beargumenteerden dat ingrijpen in niet-westerse zaken juist legitiem zouden zijn vanwege de urgentie van de crisis. Tegenstanders illustreren echter de angst om van neokolonialisme beschuldigd te worden. Zij wijzen op de verantwoordelijkheid van de OAU om het als interne Afrikaanse aangelegenheid op te lossen. In debatten worden mensen uit de Derde Wereld expliciet *medemensen* genoemd en wordt gerefereerd naar de Verklaring van de Universele Rechten van de Mens. Kortom: de Derde Wereld wordt gezien als ruimte waar het westen geen politieke oplossing voor hoeft te creëren, maar wel een ruimte waar het humanitair gezien een grote en belangrijke rol te vervullen heeft. Verder wordt de inmenging van Engeland en haar wapenleveringen veroordeeld door zowel de leden van de Tweede Kamer als door demonstranten. De Derde Wereld komt in beeld als ruimte waar conflicten worden gefinancierd door het westen; een plek waar het westen nog steeds de touwtjes in handen heeft en waar de inwoners afhankelijk zijn van de liefdadigheid van het westen.

Uit de spotprenten blijkt dat de Derde Wereld wordt gezien als een plek die veel kritiek oproept over de aanpak van zowel de Nederlandse als de Britse regering: Luns wordt even hulpeloos afgebeeld als de stervende kinderen. Ook tonen spotprenten het schrille contrast van de armoede in de niet-westerse wereld tegenover de weelde die in Nederland in overvloed aanwezig is. De Derde Wereld wordt beschouwd als een plek waar westerse regeringen en humanitaire enerzijds een magere bijdrage leveren aan de oplossing van het conflict, en tegelijkertijd in het aanleveren van bommen en wapens een grote oorzaak zijn van het voortduren van het conflict. De Derde Wereld wordt gepresenteerd als plek van lijden. Dit lijden kan niet losgekoppeld worden van zowel de westerse inmenging als van het westerse nalaten. Een speciale rol in dit alles is toebedeeld aan de voormalige koloniale overheerser van Nigeria, het Verenigd Koninkrijk. Dit land zou de sleutel bezitten tot beëindiging van het conflict.

Kort samengevat bracht de Biafra-crisis de Derde Wereld in Nederland dus in beeld als een plek die niet langer genegeerd of vergeten mocht worden. Het lijden dat zich daar afspeelde was zo belangrijk dat er zelfs eventueel inbreuk zou mogen worden gemaakt op de nationale soevereiniteit van Nigeria. Het lijden van de medemensen zou volgens de publieke opinie westerse inmenging legitimeren. Sterker nog, het zou westerse regeringen *verplichten* tot humanitaire betrokkenheid. Echter, uit debatten van de Tweede Kamer blijkt dat de Derde Wereld een plek werd waar de regering het niet *goed* kon doen: de eisen vanuit de bevolking

waren gebaseerd op emotie in plaats van rede; in werkelijkheid was het een zaak van de OAU en had de Nederlandse regering nauwelijks echte invloed. De Biafra-crisis was verder een situatie die veel hypocrisie aan het licht bracht en discussies startte: waarom werd er bijvoorbeeld kritiek geleverd op de regering van het Verenigd Koninkrijk maar werd Amerika niet in dezelfde mate verantwoordelijk gehouden voor haar wandaden in Vietnam? Is neutraliteit gewenst? Is het mogelijk om het humanitaire aspect van het politieke te scheiden? Is het neokolonialisme om in te grijpen of is juist het nalaten van inmenging als neokolonialistisch te veroordelen?

CONCLUSIE

Deze scriptie heeft het verband tussen de Biafra-crisis en de ontwikkeling van het beeld van de Derde Wereld in Nederland onderzocht. In Hoofdstuk 1 was de perceptie van de Nederlandse samenleving en Tweede Kamer ten opzichte van de Derde Wereld vóór de Biafra-crisis het onderwerp; Hoofdstuk 2 legde zich toe op de overtuigingen over de Derde Wereld die zich in Nederland ontwikkelden naar aanleiding van de Biafra-crisis. Het Nederlandse beeld van de Derde Wereld veranderde van een ruimte met revolutionaire politieke en staatskundige potentie in een ruimte van onvervulde verwachtingen en onmenselijk lijden.

De Biafra-crisis vormde op bepaalde manieren een voortzetting van een al bestaand beeld van de Derde Wereld. Echter, de invulling en intensiteit veranderde. Ten eerste valt op dat de intensivering van de relatie tussen het westen en haar (ex)kolonies toeneemt naarmate er vanuit de westerse bevolking meer empathie werd gevoeld voor de inwoners van de Derde Wereld. De inwoners van de Derde Wereld werden steeds meer beschouwd als medemensen, die niet alleen geld opleverden als gevolg van hun arbeid, maar mensen waren met kinderen en gezinnen, die vreugde voelden maar ook onbeschrijfelijk konden lijden. Dit lijden kwam met de Biafra-crisis binnen in de huiskamers van mensen. Dat wat eerst ver weg was kreeg nu letterlijk een beeld dat aanzette tot actie. Het was niet meer de vraag wat “goed” was om te doen. Het was duidelijk dat ingrijpen een verplichting was – ook in vorm van ingrijpen in het beleid van de voormalige koloniale macht het Verenigd Koninkrijk, desnoods via bewerking van de publieke opinie.

Ten tweede bleef het een plek waar het westen iets positiefs te geven had. Tijdens de koloniale periode bestond een moralistisch messianisme wat zich vooral richtte op het onderwijzen van de bevolking, niet in de laatste plaats door ambtenaren die hun kennis over bijvoorbeeld irrigatie zouden overdragen. Gedurende de Biafra-crisis werd de stroom van geld omgekeerd, nu ging er geld naar de niet-westerse wereld toe, geld voor eten. Naast dat er iets te geven was, viel er iets te bewijzen, namelijk dat Nederland nog meedong op het niveau van de internationale wereldwijde politiek.

Een grote omslag die de Biafra-crisis teweeg bracht in de westerse verwachtingen van de Derde Wereld betreft de omslag van hoop en optimisme naar wanhoop en teleurstelling. Eerder werd de Derde Wereld het potentieel toegeschreven om de gehele wereld de weg te wijzen met een nieuwe manier van zijn. Gedurende de Biafra-crisis werd het een plek dat een verloren generatie representeerde, een plek van dood waar vernieuwing niet meer

vanzelfsprekend was. Er was wel sprake van enige hoop, maar deze was gericht op de westerse kunde en giften – niet op de Biafraanse bevolking zelf.

Verder bracht de Biafra-crisis de neokoloniale verhoudingen aan het licht. De Derde Wereld was altijd al een plek die beschermd diende te worden, tegen zichzelf en tegen de westerse overheerser. De Biafra-crisis bracht naar voren in hoeverre het einde van de koloniale periode geenszins een einde van neokolonialisme betekende. De invloed van het Verenigd Koninkrijk werd bekritiseerd. De Britse mogendheid werd gezien als degene die de sleutel voor het oplossen van het conflict bezat. Het is opvallend dat terwijl de Nederlandse regering zich erg bewust was van haar geringe invloed en kleine rol in het conflict, de Nederlandse samenleving grote verwachtingen had. Deze verwachtingen mondden uit in verwijten, kritiek en grote gevoelens van teleurstelling, onbegrip en onmacht.

Het is opmerkelijk dat er uitgebreid werd gediscussieerd over de vraag of politieke inmenging wenselijk zou zijn, maar dat het geen onderwerp van discussie was of humanitaire hulp daadwerkelijk goede (lange termijn)gevolgen zou hebben (gehad). Dit werd aangenomen als vanzelfsprekend. Kranten benadrukten de invloed van westerse compassie die om werd gezet in liefdadigheid. De vraag of het zegevieren van empathie en emoties over rede wel in het voordeel van de slachtoffers werkt – op de lange termijn – is een interessant onderwerp voor toekomstig onderzoek. Wat betreft verdere aanbevelingen voor onderzoek moge het duidelijk zijn dat de Nigeriaanse burgeroorlog en de reactie van het westen hierop een vruchtbaar onderwerp is dat absoluut meer dan een voetnoot verdiend in de geschiedenis van mensenrechten en in de geschiedenis van de jaren zestig.

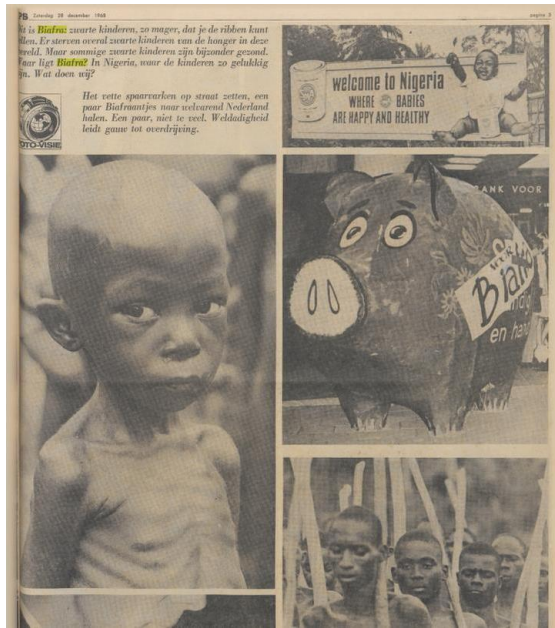
Figuur 5: Uit: Nieuwsblad van het Noorden, 10 juni 1968.

Figuur 4: Uit: De Volkskrant, 14 september 1968.

Figuur 6: Uit: Trouw, 3 augustus 1968.

Figuur 7: Uit: Het Parool, 28 december 1968.

Figuur 8: Uit: Het Vaderland, 31 december 1968.

Het hele jaar: Het slechte nieuws uit Biafra, waar kinderen en volwassenen de honger dood sterven, beheerste het nieuws in 1968. Hier een groep kinderen, zielsgelukkig met een hap voedsel, die zojuist is uitgereikt.

Figuur 9: Uit: De Tijd: dagblad voor Nederland, 31 december 1968.

WIE VAN DEZE KINDEREN OVERLEEFT DE OORLOG IN BIAFRA?

De strijdbroeders Biafrasee jeugd met houten geweren die moss. Enkel wordt met spijl versierd.

Een achtergrond beeld dat overal in Biafra terugkeert, een uitgeputte jonge moeder met een ongeluk ten doode opgeschreven kindje.

Vijf dagen Biafra. Dagen vol afschuwelijke beelden, zoals hier door fotograaf DANIEL KONING vastgelegd. Toch is er nog hoop. Het voedsel dat welwillende mensen hebben gestuurd, heeft al vele kinderen gered, al kwam voor velen de hulp te laat. Maar blijft het voedsel binnenkomen, dan zal ook een aantal van deze uitgemergelde kinderen wellicht nog een kans op leven hebben.

De eerste versieringen van Biafrasee, versierd door slachtoffers.

Een Biafrasee patiënt in het Queen Elizabeth-hospitaal in Omeocha.

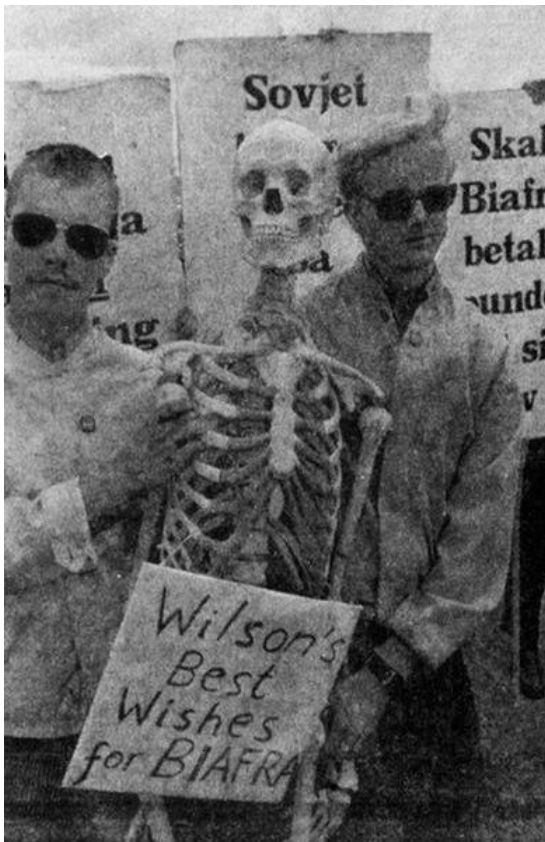
Een kind is vastzittend achtergebleven op een veldkazerne van Biafra. Het moer van de genee nog vele te krijgen.

Als het ventiel is uitgevlamd redden de kinderen om de laatste resten uit de voedselvoorraden.

Figuur 10: Uit: De Tijd; dagblad voor Nederland, 22 maart 1969.

BIJLAGE B: OVERZICHT GEBRUIKTE FOTO'S – DEMONSTRATIES

Figuur 14: Uit: De Tijd: dagblad voor Nederland, 5 juni 1969.

Figuur 13: Uit: Het Parool, 6 juni 1968.

Figuur 16: Uit: Het Parool, 23 december 1969.

Figuur 15: Uit: Het vrije volk: democratisch-socialistisch dagblad, 21 november 1969.

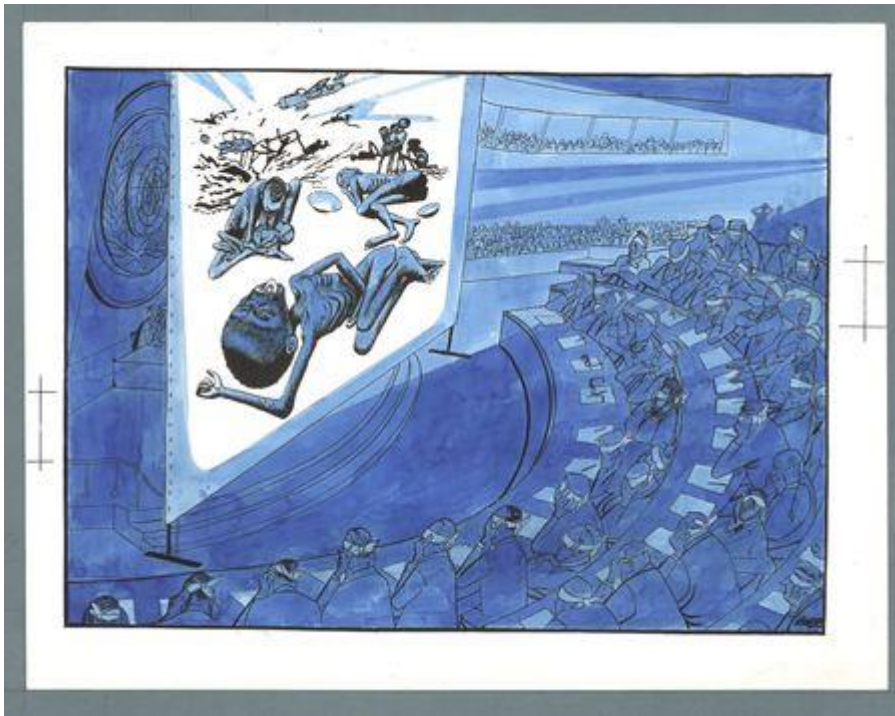
BIJLAGE C: OVERZICHT VAN DE GEBRUIKTE SPOTPRENTEN

Figuur 17: 'Hartelijke groeten uit Uppsala...: "...en maandag houden we een vastendag voor u!'" 13 juli 1968, geplaatst in de Volkskrant, Komitee Zuidelijk Afrika (Amsterdam).

Figuur 18: 'Biafra: "Sorry, we kunnen alleen maar bommen gooien...!"' 9 augustus 1968, geplaatst in de Volkskrant, Komitee Zuidelijk Afrika (Amsterdam).

Figuur 19: 'Drawing.' 24 augustus 1968, geplaatst in Elseviers Weekblad, Eppo Doeve.

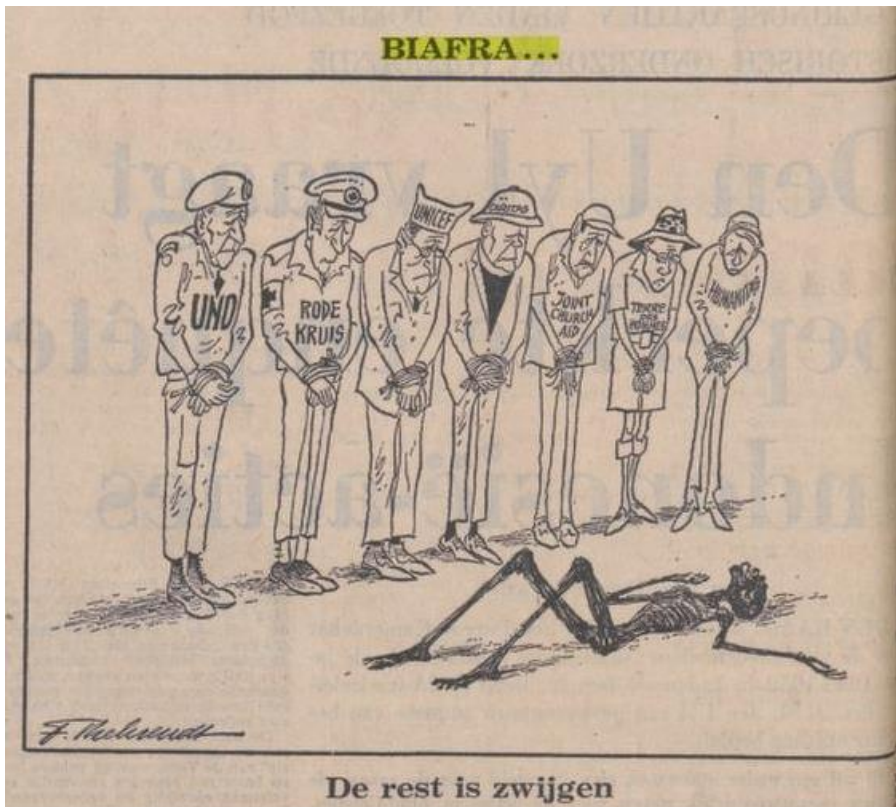
Figuur 20: 'Nagekomen post uit Biafra...' 10 januari 1969, geplaatst in de Volkskrant, Komitee Zuidelijk Afrika (Amsterdam).

Figuur 21: 'Drawing.' 12 februari 1969, geplaatst in de Volkskrant, Komitee Zuidelijk Afrika (Amsterdam).

Figuur 22: 'Dit is van u...' 2 april 1969, geplaatst in De Telegraaf, Wim van Wieringen.

Figuur 24: 'Biafra... De rest is zwijgen', 2 juni 1969, geplaatst in Het Parool.

Figuur 23: 'Requiem: "Rust zacht..., God-zij-dank!!!" 13 januari 1970, geplaatst in de Volkskrant, Komitee Zuidelijk Afrika (Amsterdam).

Figuur 26: 'Den Haag - Lagos.' 17 januari 1970, geplaatst in de Groene Amsterdammer, Komitee Zuidelijk Afrika (Amsterdam).

Figuur 25: '20 November: Dag van het kind - ook in Biafra? Giro 400 Utrecht - Biafra hulp', 20 november 1969, geplaatst in Het Parool.

Figuur 28: 'Ibo (Midden-Afrika). Zeldzaam. Bijna uitgestorven.' 1970, geplaatst in Vrij Nederland, Peter van Straaten.

Figuur 27: 'Hooft... wie klopt daar kinderen?' 29 november 1969, geplaatst in het Parool.

LITERATUURLIJST

Anthony, Douglas, '“Ours is a war of survival”: Biafra, Nigeria and arguments about genocide, 1966-70', *Journal of Genocide Research* 16 (2014) 2-3, 205-225.

Beerends, Hans, *Tegen de draad in. Een beknopte geschiedenis van de (derde)wereldbeweging* (Amsterdam 2014).

Cookman, Claude, 'Gilles Caron's Coverage of the Crisis in Biafra', *Visual Communication Quarterly* 15 (2008) 4, 226-242.

Cowell, Frederick, 'Recognising cessionist claims: the Organisation of African Unity and African Union's complex record', *Journal of African Union Studies* 2 (2013) 1-2, 25-42.

Desgrandchamps, Marie-Luce, 'Dealing with 'genocide': the ICRC and the UN during the Nigeria-Biafra war, 1967-70', *Journal of Genocide Research* 16 (2014) 2-3, 281-297.

Diamond, Simpson, 'Who Killed Biafra?', *Dialectical Anthropology* 31 (2007) 1-3, 339-362.

Doron, Roy, 'Marketing genocide: Biafran propaganda strategies during the Nigerian civil war, 1967-70', *Journal of Genocide Research* 16 (2014) 2-3, 227-246.

Fasseur, Cees, 'Purse or Principle: Dutch colonial policy in the 1860s and the decline of the Cultivation System', *Modern Asian Studies* 25 (1991) 1, 139-174.

Geuns, van Mozes, 'Multatuli en het sentiment in onze koloniale politiek', *Onze Tijd* 9 (1909) 2, 483-515.

Gouda, Frances, *Dutch culture overseas: Colonial practice in the Netherlands Indies, 1900-1942* (Amsterdam 2008).

Harshe, Rajen, 'Reflections on Organisation of African Unity', *Economic and Political Weekly* 23 (1988) 8, 373-376.

Heerten, Lasse, "'A" as in Auschwitz, "B" as in Biafra', in: Heide Fehrenbach en Davide Rodogno (red.), *Humanitarian Photography: A History* (Cambridge University Press 2015) 249-274.

Heerten, Lasse, *The Biafran War and postcolonial humanitarianism: spectacles of suffering* (Cambridge 2017) Cambridge EBA ebooks Complete Collection, 115.

Heerten, Lasse en A. Dirk Moses, 'The Nigeria-Biafra war: postcolonial conflict and the question of genocide', *Journal of Genocide Research* 16 (2014) 2-3, 169-203.

Ijalaye, D.A., 'Was "Biafra" at Any Time a State in International Law?', *The American Journal of International Law* 65 (1971) 3, 551-559.

Iqbal, M.H., 'The Organisation of african unity – 1969-73', *Pakistan Horizon* 26 (1973) 4, 50-60.

Korieh, Chima J., 'Biafra and the discours on the Igbo Genocide', *Journal of Asian and African Studies* 48 (2013) 6, 727-740.

Kuitenbrouwer, Maarten, *De ontdekking van de derde wereld: beeldvorming en beleid in Nederland, 1950-1990* (Den Haag 1994).

Locher-Scholten, Elsbeth, *Et hiek in fragmenten: vijf studies over koloniaal denken en doen van Nederlanders in de Indonesische archipel 1877-1942* (Utrecht 1981).

Maar, van der, Rimko, *Welterusten mijnheer de president: Nederland en de Vietnamoorlog 1965-1973* (Boom – Amsterdam 2007).

McNeil, Brian, '‘And starvation is the grim reaper’: the American Committee to Keep Biafra Alive and the genocide question during the Nigerian civil war, 1968-70', *Journal of Genocide Research* 16 (2014) 2-3, 317-336.

Médecins Sans Frontières International, 'Founding of MSF' (versie 7 januari 2020), <https://www.msf.org.uk/founding-msf> (3 juni 2020).

Nayar, M.G. Kaladharan, 'Self-Determination Beyond the Colonial Context: Biafra in Retrospect', *Texas International Law Journal* 10 (1975) 1, 321-346.

Nekkers, J.A. en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingsamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999).

Nixon, Charles R., 'Self-Determination: The Nigeria/Biafra Case', *World Politics* 24 (1972) 4, 473-497.

O'Sullivan, Kevin, 'Humanitarian encounters: Biafra, NGOs and imaginings of the Third World in Britain and Ireland, 1967-70', *Journal of Genocide Research* 16 (2014) 2-3, 299-315.

Parlement.nl, 'Troonrede 1969 (volledige tekst)',
https://www.parlement.com/id/vjw2jarkrfmr/troonrede_1969_volledige_tekst
(6 juni 2020).

Pérouse de Montclos, Marc-Antoine, 'Humanitarian Aid and the Biafra War: Lessons not Learned', *Africa Development* 34 (2009) 1, 69-82.

Simpson, Brad, 'The Biafran secession and the limits of self-determination', *Journal of Genocide Research* 16 (2014) 2-3, 337-354.

Smith, Karen E., 'The UK and 'genocide' in Biafra', *Journal of Genocide Research* 16 (2014) 2-3, 247-262.

Troonredes.nl, 'Troonrede van 17 september 1901' (versie 17 september 1901), <https://www.troonredes.nl/1901/09> (1 juni 2020).

Verslag van de handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1968-1969, 1728.